

RADOVAN PAVIĆ

GEOPOLITIČKE¹ KARAKTERISTIKE VOJNOG SAVEZA NATO - a

U suvremenim uvjetima oružanog mira i ravnoteže straha vojni paktovi imaju u okvirima globalne strategije posebno značenje. Pri tome je političke, gospodarske i strateške aspekte vojnih saveza nužno dovesti u vezu i sa značenjem nekih prostornih i uopće geografskih faktora.

Povezanost ideja globalne strategije² i Atlanskog vojnog saveza koji predstavlja jedan od njezinih suvremenih izraza, kao i odnos snaga ove organizacije u poređenju sa zemljama Varšavskog ugovora, definiran prostornim geopolitičkim položajem, demografskim i gospodarskim potencijalima i maritimnom orijentacijom, može se ukratko rezimirati u slijedećem:

I Svojom prostornom orijentacijom *NATO respektira pružanje »Rimlanda«³ i zajedno sa CENTO i SEATO paktom čini bitni dio »okruženja«* socijalističkog lagersa i Kine. Prema Deitchmanu⁴ u Ramlandu, kao potencijalnom ratištu, mogu se javiti i konvencionalni i nekonvencionalni ratovi – prvi na području Evrope, Koreje, Indokine i na arapskom jugu, a drugi također u posljednje dvije zemlje i u Iranu.

Ovo okruženje, kao rezultat politike prisutnosti i strategije »Containmenta« (zadržavanja), može pored vojnih imati i neke gospodarske aspekte. Stalnom vojnom prisutnošću u toj zoni, a i drugim dijelovima Svijeta, stalnim stvaranjem i podržavanjem umjetnih napetosti, kapitalističke zemlje prisiljavaju Sovjetski Savez na neprekidnu vojnu

¹ Pod geopolitičkim karakteristikama razumijevamo one političke i vojno strateške osobine koje su povezane s prostornim i geografskim faktorima. Dali smo im naziv geopolitičke i zato jer nisu na liniji općenitih pozitivnih društvenih procesa, nego odražavaju samo interese pojedinih država.

² Globalna strategija razmatra odnose velikih sila u njihovom prostornom aspektu. Ideje globalne strategije razvijaju se naročito od početka 20. st. da bi danas doživjele fazu svog najvećeg značenja. Pojmovi »napada«, »obrane«, »sigurnosti« i dr. upotrebljavaju se samo uslovno i kako je sasvim jasno: da Sovjetski Savez neće nikoga ugroziti bar ne izvan svoje interesne sfere, ti pojmovi imaju smisla samo u zapadnjačkoj interpretaciji.

³ »Rimland« ili rubne zemlje Evroazije, koje se po svom geografskom položaju nalaze uz morske obale.

⁴ S. J. Deitchman: »Limited War and American Defense »policy« (»The Massachusetts institute of Technology. The MIT press, 1964).

pripravnost, razvoj i dopunu naoružanja, što sve zahtijeva ogromna financijska sredstva koja bi, i SSSR i ostale socijalističke zemlje, sigurno radije usmjerile u gospodarski razvoj. *Na taj način Zapadne sile zapravo usporavaju ekonomski razvoj socijalističkih zemalja, što može izuzetno dobro poslužiti u propagandnoj bici ukazivanjem na socijalistički sistem kao na društvo siromaštva.*

II Poslije II svjetskog rata Njemačka, Japan i Francuska su vojno oslabljeni, još ne postoji NR Kina, zbog čega je Sovjetski Savez postao najjača vojna sila u Evroziji. *Ono što na putu prema svjetskom gospodstvu nije uspjelo Njemačkoj – da u skladu s Mackinderovim tezama zavlada istočnom Evropom i »Heartlandom« u velikoj je mjeri postigao Sovjetski Savez.* Ovakvu je situaciju Zapad smatrao izuzetno opasnom. Pored toga moglo se naslutiti ostvarenje i druge Mackinderove ideje – još prije II svjetskog rata on je predviđao ne samo ravnotežu kontinentalne i maritimne moći, nego i isticao da će vojno najjača sila biti ona koja će vladati Heartlandom, a ujedno i razviti jaku mornaricu – time je anticipirano stanje koje danas s postojanjem sovjetskih podmornica s raketnim naoružanjem doživljava sve jaču afirmaciju.

III Američka »politika prisutnosti« izražena postojanjem velikog broja baza kao rezultat Mahanove doktrine koja u vladanju na moru vidi osnovu svjetske moći, danas ima relativno manje značenje zbog razvoja podmorničke flote koja ima karakter pokretnih baza. Međutim, baze imaju još uvijek veliko značenje, a njihov geografski raspored opet se u najvećoj mjeri poklapa sa zonom »Rimlanda«. Danas SAD raspolazu sa najmanje 500 vojnih baza u trideset zemalja sa preko 1 milijuna vojnika.⁵ Tome treba da pribrojimo i pojedine flote koje također predstavljaju svojevrzne baze.

IV *Uojni potencijali Atlantskog vojnog saveza i Varšavskog ugovora.* Razumljivo je da se svaka ocjena o oružanim snagama obaju blokova može temeljiti samo na procjenama – za godinu 1963. smatralo se da sovjetske oružane snage broje 3,3 milijuna ljudi. Ako se tome pribroje kontingenti ostalih zemalja Varšavskog ugovora (1,2 milijuna), slijedi da ova organizacija raspolaže sa oko 4,5 milijuna vojnika. S druge strane, zemlje NATO pakta imale su iste godine preko 5 milijuna ljudi u svojim oružanim snagama.⁶

Na moru suprotstavljene su dvije najvažnije ratne mornarice – prva je američka (Istočno-pacifička, Zapadno-pacifička, Atlantska i Mediteranska flota), ali je zato sovjetska flota (Atlantsko-arktička, Baltička, Crnomorsko-mediteranska i Pacifička) već na drugom mjestu. Iako flo-

⁵ Raspoloživi se podaci jako razlikuju – neki izvori spominju i preko 2000 baza i strateških lokacija SAD u različitim dijelovima svijeta. (V. Maievski: »Bases militaires étrangères et indépendance nationales« »Articles et documents« – NO 0.1835, 20. I 1967, str. 16, 17).

⁶ M. W. Hoag: »Rationalizing NATO Strategy« («World politics», Vol XVIII, NO 1, X. 1964, pp. 121–412).

⁷ T. W. Stanley: »NATO in transition – the future of the Atlantic Alliance« («F. A. Praeger», N. York, str. 24).

ta nema ni jednog nosača aviona, Sovjeti imaju najveći broj podmornica (450) od čega u akvatoriju Baltika 95, Crnog mora i Mediterana 75, Arktika 140 i Pacifika 140.⁷

Drugi raspoloživi podaci ukazuju i na dosta velike razlike u vojnom potenciju »Istoka« i »Zapada«:

	Aktivne oružane snage		Broj divizija
	mil. ljudi	% muškog stan. od 15-64 god.	
SAD	2,7	4,5	16
Ostali članovi NATO-a	3,1		74
Ukupno	5,8		90
SSSR	3,3	6,4	120—150
NR Kina	2,5	1,3	100—120
Ostale zemlje kom. bloka	1,7		80—90
Ukupno	7,5		300—360

V Snagu ovih zemalja na moru nužno je dopuniti tonažom trgovačke mornarice – 1956. godine imale su sve zemlje NATO pakta (računajući ovdje i Španjolsku) preko 95 milijuna BRT-a brodovlja. U tome su se jako isticale V. Britanija i SAD svaka sa preko 21 milijun BRT. Zemlje Varšavskog ugovora u tome izuzetno zaostaju – njihova tonaža ne dosiže niti 8 milijuna BRT, od čega preko 7 milijuna BRT otpada na Sovjetski Savez.⁸

VI *Ueličina* teritorija i broj stanovnika također su relevantni faktori u ocjeni odnosa snaga dvaju blokova. Čitava površina NATO pakta obuhvaća – sada bez Francuske, ali sa Španjolskom koja suštinski čini dio te organizacije – oko 22,178.970 km², dakle približno isto toliko kao i sam Sovjetski Savez. Na tom je teritoriju 1965. god. (prema procjeni živjelo 489,338.000 stanovnika. S druge strane, površina zemalja Varšavskog ugovora iznosi 23,896.432 km² s 362,978.000 stanovnika. U okviru ovih brojčanih odnosa zemlje NATO-a pokazuju daleko veću demografsku i gospodarsku koncentraciju na manjim prostorima. Za razliku od zemalja NATO pakta velika dispergiranost stanovništva i vitalnih ekonomskih cjelina karakteristika je zemalja Varšavskog ugovora. Zbog toga su u odnosu na jedinstveni i sveobuhvatni nuklearni udar ove posljednje u neusporedivoj prednosti.

⁷ »Notes et etudes doc.«, (1. IX, 1967. NO 3415, str. 13).

⁸ Godine 1966. trgovačka flota SSSR porasla je na preko 8 milijuna BRT, dok je kod Velike Britanije imala na iznad 21 milijun a kod SAD na iznad 19 milijuna BRT.

Ovi brojevi ukazuju na nekoliko osobina – na evropski dio NATO-a otpada relativno mala površina jer treba odbiti preko 19 milijuna km², koliko iznosi teritorij SAD i Kanade. S druge strane je malom evropskom teritoriju suprotstavljena ogromna kontinuirana kopnena masa od preko 23 milijuna km². Obje zemlje raspolažu ogromnim ljudskim potencijalima u čemu razlike dvaju najvažnijih partnera nisu toliko velike. (SAD 194,572.000 i SSSR 230,585.000 stanovnika). Međutim, iako su ljudske rezerve ogromne, ni Sovjetski Savez a niti SAD ne mogu za svoje oružane snage vršiti onako rigorozni izbor kao što je to slučaj s NR Kinom.⁹

U ocjenu treba uvesti i proizvodnju nekih od najvažnijih artikala koji imaju strateško značenje. U navedenoj tabeli se vodi računa samo o najvažnijim proizvođačima među zemljama obaju blokova (000 t, 1965. god.).

	NATO	Varšavski ugovor
Čelik	230 460	110 016
Nafta	427 644	258 027
Kameni ugljen	832 901	480 616

(SGJ – 1967)

ZNAČENJE I PROBLEMI DUBINE RATIŠTA

Pojam dubine ratišta odnosi se na sav prostor u zaleđu linije fronta koji omogućava vojne operacije i predstavlja prostornu rezervu za povlačenje strateškog karaktera, sovjetsko ili kinesko »trgovanje«
prostora za vrijeme« u direktnoj je ovisnosti o izuzetnim pogodnostima dubine ratišta u Heartlandu.

Izuzetno velike razlike u odnosu na dubinu ratišta između članica NATO-a i Uaršavskog ugovora prva je i jedna od najbitnijih karakteristika tih dviju vojnih organizacija. S jedne strane postoje velike mogućnosti povlačenja u Heartlandu, a s druge, ograničenost na uski obalni pojas. Tu se korisno podsjetiti na događaje u Dunkergneu ili izraelskih bojazni o »bacanju u more«. Mala dubina ratišta naročito je nedostatak na sjevernom krilu NATO-a u norveškom sektoru. Iznad 65° φN norveški se teritorij jako sužava, pa pojedini fjordovi dopiru na istok gotovo do pod samu norveško-švedsku graničnu liniju. A najveću dubinu ratišta ostvarivao je Atlantski vojni savez upravo u svome središnjem dijelu na mjestu Francuske – samo između Strasbourga i Bresta ima oko 950, a do Bayonna na jugoistoku oko 1.000 km. Nedostatke male dubine ratišta u zapadnoj Evropi još više naglašava izuzetna de-

⁹ NR Kina ima takav brojčani ljudski potencijal da može u oružane snage regrutirati psihofizički i ideološki samo najkvalitetnije stanovništvo. Značenje broja stanovnika u suvremenim je uvjetima veće nego ranije. Isto tako, moderni rat zahtjeva više stanovnika nego ranije.

mografska i gospodarska koncentracija – ovdje nema takvih »praznih« prostora kakvi su karakteristični ne samo za neke najzapadnije dijelove SSSR-a (Pripjatske močvare) nego i za neke druge dublje uvučene dijelove prostrane Ruske nizine. Osjetljivost dubine ratišta za Atlantski vojni savez pokazuje i plan »MC-1000«,¹⁰ jedan od mnogobrojnih strateških planova Zapada, koji predviđa pomicanje zone sukoba što dalje prema istoku, jer se gospodarski vitalni centri kontinentalnog dijela ove organizacije nalaze u Porajnju, iza kojeg se nalazio teritorij Francuske kao najznačajnije prostorne rezerve. Razvojem avionske i raketne tehnike i zračnog rata uopće, u smislu Douhetove doktrine,¹¹ izgledalo je sredinom 1950-tih godina da će značenje veličine teritorija i dubine ratišta bitno opasti. Međutim, rezultati su bili sasvim drugačiji od očekivanja – značenje dubine ratišta je danas zapravo veće nego u prošlosti. Zbog znatno povećane brzine aviona i moguće upotrebe raketa bitno je raspolagati što većim teritorijem kako bi vitalni centri bili što udaljeniji od granica, jer samo dovoljni veliki prostor koji moraju savladati letilice omogućava iskorištavanje onih nekoliko minuta – da ih se otkrije i eventualno uništi. Istina je, doduše, da se u općem nuklearnom ratu gube pojmovi fronta i pozadine što sve umanjuje značenje dubine ratišta, ali suvremena situacija od početka 1960-tih godina izgleda ukazuje na nemogućnost svjetskog nuklearnog sukoba, što znači da se vraćamo ideji ograničenih ratova i klasičnim oblicima strateških doktrina, pri čemu dubina ratišta ponovno postaje jedan od bitnih faktora.

POLITIČKO-GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE EVROPSKIH NEUTRALNIH ZONA

Zbog podjele Evrope na vojno-blokovske sisteme posebno veliko značenje imaju oni evropski dijelovi koje zauzimaju neutralne i nesvrstane države. Pri tome su naročito značajni neki geografski faktori – *geografski položaj ovih zona, veličina i oblik teritorija, smjer njihove izduženosti kao i direktni granični kontakti*. Vanblokovske evropske države vrše i određenu tamponsku ulogu.¹²

Pri tome treba odmah naglasiti karakteristične razlike u funkcijama tamponskih država prije i poslije II svjetskog rata. Nekada su tamponske zemlje vršile svoju ulogu prirodno-geografskih faktora – zbog svog položaja koji je izolirao direktne kontakte potencijalnih ili stvarnih rivala, zbog *veličine teritorija*, pri čemu je veći prostor očito toj funkciji bolje odgovarao, kao i zbog prirodnih faktora *nepristupačnosti* i uopće slabije komunikativnosti kraja. Međutim, poslije II svjetskog rata tamponske države deriviraju svoje značenje i iz još jedne nove

¹⁰ Vukadinović R.: »Novi tokovi međunarodnih odnosa i kriza u NATO-u« (»Politička misao«, 4/1966, str. 109).

¹¹ Giulio Douhet (1869–1930), talijanski oficir, pionir i vatreni pobornik strategije zračnog rata. II svjetski rat i najnoviji događaji (pogotovo u Vijetnamu) znače potpunu afirmaciju njegove doktrine o strateškom bombardiranju.

i važne karakteristike – iz svoje određene ideološke orijentacije, koja bitno akcentira tamponsko značenje. Primjera ima za to više, a dovoljno je istaći Afganistan – njegova uloga tamponske zone dobiva politikom nesvrstavanja bitno novu i kvalitativno značajnu dimenziju.

Značajna osobina evropskih vanblokovskih zemalja bilo bi njihovo onemogućavanje direktnih graničnih kontakata država jednog i drugog vojnog saveza. Međutim, geografski je raspored evropskih tampona na žalost takav da takve kontakte omogućava. *Ali njihov geografski položaj ipak ima određenih i to vrlo važnih prednosti – one prekidaju teritorijalni kontinuitet NATO-a.* Oblik državnih teritorija evropskih tampona dosta je povoljan – svi su oni uglavnom dosta izduženi (Švedska, Austrija, Jugoslavija), pa bi zbog toga u najvećoj mogućoj mjeri mogli vršiti izolacionu ulogu. Neki od tampona (Švicarska) idealna su kombinacija neutralnosti u uvjetima nepovoljnih prirodno – geografskih karakteristika i specifičnog geografskog položaja. Najidealnija orijentacija evropskih »neutralaca«¹³ trebala bi imati smjer od sjevera prema jugu, a međusobno bi morali biti ostvareni direktni granični kontakti kako bi se povećala površina kontinuirane neutralne zone. Izduženi oblik i orijentaciju sjever – jug ima Švedska, što se može smatrati povoljnim, ali ni Švedska, a niti Finska nisu onemogućile direktni norveško-sovjetski teritorijalni kontakt. Švicarska i Austrija čine izduženu zonu, ali je njezino značenje umanjeno pružanjem od zapada prema istoku, dok su u Evropi potrebne izolacione zone obratne orijentacije kako bi se odijelili teritoriji NATO-a i Varšavskog ugovora. Ipak, i ovaj je smjer pružanja Švicarske i Austrije povoljan, jer one odjeljuju dijelove NATO-a i time predstavljaju faktor njegovog slabljenja. Uzimajući u obzir samo zapadnjački način gledanja, neutralnost Austrije implicira neke negativne kao i pozitivne aspekte – s jedne strane: njezina eventualna okupacija od strane Sovjetskog Saveza bila bi ozbiljna prijetnja Italiji, a s druge strane: neutralnost znači ujedno i postojanje određene tamponske zone. Jugoslavija predstavlja jugoistočni nastavak ove zone koja time prekida toliko važan teritorijalni kontinuitet NATO-a kojim bi trebalo potpuno zatvoriti »okruženje«.

Direktni granični kontakti važan su faktor efikasnosti tamponskih zona – šteta je što između sjevernog teritorijalnog bloka, Švedske i Finske – i južnog, koji čine Švicarska, Austrija i Jugoslavija, nema i granične povezanosti. Razumljivo je da tamponske zone moraju zauzimati što veće teritorije – Švedska i Finska koju također možemo uvrstiti u grupu evropskih neutralaca, imaju veličinu od 786.802 km², a Švicarska, Austrija i Jugoslavija zauzimaju zajedno 380.941 km². Svemu tome treba dodati i površinu Francuske toliko značajnu za smanjenje dubina ratišta Atlanskog vojnog saveza (547.026 km²).

Kontrarevolucionarni događaji u Madžarskoj 1956. god. mogli su imati nepovoljnih posljedica za blokovske odnose u Evropi. Tadašnja situacija u Madžarskoj nije bila takva da bi u slučaju istupanja te zemlje iz Varšavskog ugovora to značilo doprinos evropskoj politici nesvr-

¹³ Na Zapadu tu često ubraćaju i Inozemstvo

stavanja — prije se mogla očekivati njezina prozapadnjačka blokovska orijentacija. U prvom bi se slučaju moglo računati s produženjem švicarsko-austrijske neutralne zone dalje prema istoku, a »neutralci« bi stekli još 93.030 km².

Najvažniji članovi dvaju blokovskih vojnih organizacija su SAD i SSSR. Unatoč raketnoj tehnici prve uživaju ipak znatne strateške prednosti — Atlantik, Artički bazen i Kanada još uvijek su veliko izolaciono područje, a prva linija obrane tako i tako se nalazi u Evropi. Situacija SSSR-a nije toliko povoljna, ali na svojim zapadnim granicama i on ima određenu neutralnu zonu (Švedska, Finska) i prvu liniju obrane tj. zemlje Varšavskog ugovora. Nekadanjim mogućim istupanjem Mađarske iz Varšavskog ugovora *prva bi sovjetska linija obrane bila znatno oslabljena, bio bi ostvaren još jedan direktni granični kontakt s vojnim blokom Zapada, moguće bi bilo aktivirati nerazumijevanje oko Zakarpatске Ukrajine, a sovjetska participacija u Potisju i Podunavlju, koja obilaskom Đerdapa neutralizira njegovu izuzetnu osjetljivost, izgubila bi na značenju, dok bi dunavski logistički pravac bio prekinut na mađarskom sektoru.*

I prijedlozi o stvaranju evropskih bezatomskih zona — pogotovo plan Rapacki — vode računa o nekim geografskim faktorima — 1) predložena bezatomska zona nalazi se u centralnoj Evropi, dakle, na mjestu najveće napetosti uvjetovanih direktnim kontaktom dvaju vojnih blokova, podjelom Njemačke i berlinskom enklavom. 2) Države koje bi trebale da čine tu zonu (SR Njemačka, DR Njemačka, ČSSR i Poljska) direktno međusobno graniče, što 3) omogućava postojanje jedne relativno veće i teritorijalno kontinuirane i sigurne zone.

ZNAČENJE DIREKTNIH GRANIČNIH KONTAKATA ZEMALJA NATO-a

Za svaki vojni savez, a u velikoj mjeri to vrijedi i za svaku ekonomsku organizaciju, veliku prednost predstavljaju direktni granični kontakti zainteresiranih država. Takvi kontakti mogu bitno povećati dubinu ratišta, a također mogu omogućiti neposrednu saobraćajnu povezanost i ostvariti cjelovitost »okruženja«. Tom cjelovitošću okruženja Atlantski je savez do fracuskog istupanja bio izuzetno prostorno jedinstvena organizacija — jedine su prekide predstavljali more i jugoslaven-ski državni teritorij. Prekidi koji su uvjetovani razvedenošću kopna ili otočnim položajem male su važnosti, zato što većina zemalja članica NATO-a, a naročito neke, predstavljaju jake i tradicionalne pomorske zemlje. Pored toga uz britansku, dvije velike neevropske flote — američka atlantska i mediteranska flota osiguravaju jedinstvo ovog vojnog sistema i kontroliraju sva mora i prolaze za koja on može biti zainteresiran.

¹⁴ Dužina te zone iznosila bi čak oko 1.200 km. Zanimljivo je da je značenje te dužine umanjeno smjerom njezinog pružanja od istoka prema zapadu.

Sve do 1967. godine u sistemu Atlanskog vojnog saveza Jugoslavija je predstavljala jedini prekid u formiranju »okruženja«, po čemu se upravo Jugoslavija ističe posebnim karakteristikama. Međutim, istupanjem Francuske 1967. god. iz vojnog saveza stvoren je novi i neobično značajni teritorijalni prekid u sistemu NATO-a. *Dok Jugoslavija izolira samo Grčku od Italije, Francuska razbija teritorijalnu kompaktnost ovog bloka upravo u njegovom središtu.*

Najkompaktniju teritorijalnu cjelinu u Atlanskom vojnom savezu predstavljalo je njegovo središte u zapadnoj Evropi, zbog teritorijalnog kontinuiteta državnog prostora Francuske, SR Njemačke, Beneluksa i Italije. Tome treba dodati i nastavak na španjolski teritorij kojega se zbog bilateralnih aranžmana sa SAD praktički može pribrojiti toj organizaciji, dok sa Španjolskom graniči opet blokovski povezani Portugal. Centralni i čvorišni položaj u ovoj kompaktnoj teritorijalnoj cjelini imala je Francuska, pa je njezinim istupanjem iz vojnog saveza prekinuta teritorijalna veza njegovog sjevernog i južnog krila. Sada Beneluks i SR Njemačka na sjeveru i sjeveroistoku, Italija na jugu i Španjolska na jugozapadu više nisu povezani francuskim teritorijem – dubina ratišta je bitno smanjena, a kopnene veze među spomenutim državama su prekinute.

Teritorijalno pružanje NATO-a u najvećoj mjeri respektira prostornu orijentaciju Rimlanda zbog čega je polukružnog oblika. A upravo je Francuska, koja se nalazi u središtu krakova NATO-a, bila jedina zemlja koja je osiguravala kopnenu teritorijalnu povezanost sjevernog i južnog krila jer su SR Njemačka i Italija odijeljene tamponskom zonom neutralne Švicarske¹⁵ i Austrije. Pored toga, zbog nepovoljnih i specifičnih prirodno-geografskih faktora saobraćaj se kroz Švicarsku može relativno lako onemogućiti.

Značenje položaja Francuske na kopnu slično je onom koji ima Velika Britanija na moru – svojom mornaricom i geografskom lokacijom Velika Britanija, kontrolirajući Kanal, ostvaruje najvažniju maritimnu povezanost NATO-a. Kanal se nalazi približno u središtu sjevernog i južnog krila, njegova komunikativnost i kontrola, iako postoje i druge mogućnosti veza, bitni su u strategiji Zapada. Istupanje Francuske iz Atlanskog vojnog saveza odrazilo se prvenstveno na slabljenje pomorske moći južnog, mediteranskog krila. Probleme koji su nastali povećavaju i najnoviji zahtjevi kojima se traži povlačenje američke i britanske ratne flote iz Sredozemlja. (Inicijativa marokanske opozicione partije Istiklal).

Razlike teritorijalne kompaktnosti Varšavskog ugovora i izrazite diskontinuiranosti NATO-a bitne su karakteristike ovih organizacija. One su rezultat ne samo istupanja Francuske nego i prirodno geografskih faktora, izuzetne razvedenosti rubnih dijelova Evrope. Zemlje Atlanskog vojnog saveza kontroliraju svu važniju evropsku poluotočnu razvedenost, pristupe unutrašnjim morima kao i, uz izuzeće francuske Korzike, sve najvažnije i najveće evropske otoke. Nastojanje da se i Cipar

¹⁵ Švicarska bi samo u slučaju napada neke zemlje automatski pristupila suprotnoj vojno-blokovskoj organizaciji.

privuče u zapadni vojni blok jasan je izraz težnje za dominacijom na svim većim i važnijim otocima evropskih rubnih mora. Sve navedeno dobro ističe kontrastirajuće osobine Varšavskog ugovora – zbog prirodnih faktora nerazvedenosti, geografskog položaja pojedinih država i direktnih graničnih kontakata, to je izrazito teritorijalno kompaktna organizacija,¹⁶ jer države međusobno direktno graniče i ne postoje takvi teritorijalni prekidi kakve u NATO-u uzrokuju Francuska, Švicarska, Austrija i Jugoslavija.

Strateški je naročito važna činjenica izbijanje SSSR-a na ušće Dunava¹⁷ i u Panonsku nizinu. *Odgovarajućim promjenama granica, tj. priključenjem Zakarpatske Ukrajine, SSSR je u najvećoj mogućoj mjeri ostvario direktne granične kontakte sa svojim saveznicima – osim s Bugarskom i DR Njemačkom, SSSR graniči sa svim ostalim članicama Varšavskog ugovora. Međutim, unatoč izrazito kompaktnom obliku i kontinentalnom položaju kao i participaciji, prvenstveno na zatvorenim morima od strane zemalja Varšavskog ugovora, danas se više ne mogu izvlačiti zaključci o maritimnosti NATO-a i kontinentalnosti Istočnog bloka.* Sve većom afirmacijom Sovjetskog Saveza na moru i u trgovačkoj i ratnoj mornarici, Varšavski ugovor postaje i pomorska sila – SSSR dominira ne samo u ogromnom dijelu Arktičkog kruga nego postaje i ravnopravan partner na Mediteranu. Nova pomorska moć Sovjetskog Saveza daje mu izuzetne geostrateške prednosti – zbog osobina Heartlanda ni jedna se maritimna sila ne može svojom mornaricom približiti vitalnim dijelovima Sovjetskog Saveza (osim djelomično na Baltiku), dok je to posve omogućeno sovjetskim podmornicama – iz baza unutar arktičkog kruga one se nesmetano mogu približiti najvitalnijem dijelu Evrope, Megalopolisu ili Kaliforniji.

GRANIČNI KONTAKTI ZEMALJA NATO-a I VARŠAVSKOG UGOVORA

Unutarnja granična pitanja zemalja NATO-a su riješena, a jedna od historijsko najnemirnijih granica – ona na Rajni između Francuske i Njemačke – postala je granica trajne suradnje. Stabilnost graničnih linija općenito veća je u zapadnoj Evropi – granice Švicarske, Nizozemske, Portugala, kao i sektor pirenejske granice, pokazuju stabilnost dulju i od 400 godina – razumljivo je da je takve primjere nemoguće naći u istočnoj Evropi.¹⁸

Osjetljivost odnosa zemalja NATO-a i Varšavskog ugovora ne ograničava se samo na evropski ili globalno-strateške aspekte. *Neobično su važni i direktni kontakti granični tih dviju organizacija, budući da tu postoje uvjeti i za posebne napetosti.* Pri tome treba naglasiti da je vrijeme utvrđenih graničnih obrambenih linija doduše općenito prošlo (Ma-

¹⁶ Izolirani položaj Albanije odudara je, doduše od ove općenite slike, ali ova država praktički više nije član Varšavskog ugovora.

¹⁷ Na jugoistoku Evrope Slavni su tek vrlo kasno došli u posjed jedne značajne tačke – iako su već odavno gospodarili zaleđem, nisu uspjeli doći u posjed ni Trsta, Soluna, Carigrada ili dunavskog ušća.

ginotova, Manerheimova i Metaksasova linija), ali da neke od njih mogu reaktivirati svoje značenje (Metaksasova linija), odnosno da se stvaraju i nove vrste obrambenih linija ili detektorskih zastora – radi se o stvaranju graničnih atomskih minskih polja (kao između SR i DR Njemačke), ili radarski zastora značajnih naročito u Kanadi ili na sovjetsko-turskoj granici. Direktni granični kontakti ostvareni su samo na četiri mjesta, u čemu posebno značenje imaju oni koji se odnose na Sovjetski Savez.

1. Na sovjetsko - norveškoj granici SSSR uživa znatne prednosti. Njegov je dio Arktičkog kruga znatno bogatiji, gušće naseljen i gospodarski jače aktiviran i sa važnim vojnim lukama (Pečenga, Murmansk). Zato direktni kontakt na ovom mjestu ne predstavlja za SSSR ozbiljniji problem, ovdje je na pustom, prostorno malom i ponekad prirodno izvanredno zaštićenom i slabo povezanom kraju relativno lako neutralizirati svaku opasnost. Direktni granični kontakt SSSR-a i Norveške ovdje onemogućava finsku participaciju na Arktičkom bazenu. što još više pojednostavljuje prilike u ovom dijelu Svijeta.

2. Drugi se direktni kontakt odnosi na sovjetsko - tursku granicu. Zbog pripadnosti Turske i NATO i CENTO paktu, pri čemu Turska služi kao međusobna veza, ovaj granični kontakt ima daleko veće značenje, a Sovjetski Savez ima i ovdje znatne strateške prednosti, koje kao bitni faktor utječu i na najnovije nešto povoljnije tursko-sovjetske odnose.

3. Treći granični kontakt isto je tako osjetljiv jer se radi o SR i DR Njemačkoj. U ovom dijelu srednje-evropskog ratišta konfrontirane su neke od najjačih snaga obiju vojnih organizacija – snage jedne i druge Njemačke. Unatoč nepriznavanju granice na Odri i Nisi od strane Zapada, zbog neobično čvrstog i odlučnog stava Sovjetskog Saveza ovo je ujedno i jedna od najstabilnijih graničnih linija. Eventualno postavljanje graničnog pojasa atomskih mina od strane SR Njemačke dovoljno ukazuje na značenje ove zone.

4. Četvrti granični kontakt – između Grčke i Turske s jedne i Bugarske s druge strane – značajan je zbog dvaju faktora – prvo zbog tzv. »slavenske opasnosti«, koja u odnosu na Bugarsku pretpostavlja njezine težnje prema Trakiji i Egeju, a drugo – zbog situacije koja u Grčkoj nije daleko od zahtjeva za reaktiviranjem Metaksasove linije izgrađene prije II svjetskog rata prema Bugarskoj i djelomično Jugoslaviji. U različitim sistemima evropskih obrana, Metaksasova linija jedina je koja može zadržati određeno značenje.

5. Peti direktni granični kontakt odnosi se na Berlin. Osjetljivost ove situacije naglašena je karakteristikom ovog prostora kao enklave.

Bitna je karakteristika svijui navedenih graničnih kontakata da oni za zapadne zemlje objektivno ne predstavljaju nikakvu opasnost – umjetno podržavanje napetosti ima više za cilj mobiliziranje javnog mjenja za opravdanje postojanja Atlantskog vojnog saveza.

I neki drugi granični problemi zemalja NATO-a očito se moraju promatrati u vojnom blokovskom smislu. Sukob Jugoslavije i Italije oko

Zapada, imali su u svojoj pozadini pitanja koja su prelazila interese samo dviju zemalja. NATO je očito bio zainteresiran za Trst kao jednu od najvećih luka na Jadranu, a nemogućnost da se Jugoslavija i poslije događaja od 1948. god. pridobije za blokovsku orijentaciju nametala je potrebu da se u jugoslavenskom prekidu »okruženja« zauzme još jedna tačka, i da se oslabi susjed preko kojeg Istočni blok može na jedinom mjestu izbiti na Sredozemlje. Trst ima veliko strateško značenje – već je u pripremama za rat protiv Jugoslavije, a to znači i protiv Istoka, 1941. god. bio glavna talijanska luka i pozadinska baza za snabdijevanje talijanske II armije.

ZNACENJE VELIKIH EVROPSKIH TOKOVA U STRATEGIJI NATO-a I VARŠAVSKOG UGOVORA

Izuzimajući Volgu, Rajna i Dunav predstavljaju dvije najvažnije i najveće evropske vodene saobraćajnice. Njihovo historijsko i ekonomsko, a pogotovo suvremeno strateško značenje, posve je različito. Pri tome treba odmah naglasiti da je geostrateško značenje Dunava u posljednjih 50-tak godina uvijek prevazilazilo Rajnu.

U antičkoj je prošlosti njihova uloga, doduše, bila slična – vršili su ulogu rimskog limesa, ali su kasnije razlike značajnije. Iako u srednjem vijeku gospodarski izuzetno nejedinstvena zbog mnogobrojnih carinskih prekida, Rajna je daleko ranije imala uvjete da postane velika i jedinstvena saobraćajnica s takvim prirodnim i političkim uvjetima i međunarodnim odnosima koji nisu onemogućavali njezinu eksploataciju. Od 18. st. zapadna se Evropa sve bolje povezuje kanalima, prirodne nepogodnosti prolaza kroz Rajnsko škriljavo gorje nemaju osobine Željeznih vratiju, a Rajna se našla u ekonomski najrazvijenijem dijelu izvanbritanske Evrope – postala je životna i gospodarska okosnica koja je privlačila sve pribrežne države. Za razliku pretvaranja Dunava¹⁹ u veliku jedinstvenu saobraćajnicu i životnu os nailazilo je na nesuporedivo teže uvjete – prolaz kroz Đerdap bio je do kraja 19. st. daleko teži, u Podunavlju se nije razvila odgovarajuća kanalska mreža, Dunav često kao granična rijeka nije prolazio kroz središta razvijenih gospodarskih rajona. Političko i ekonomsko dvojstvo dunavskog toka bilo je uvijek njegova bitna karakteristika za razliku od jedinstvenije Rajne. Antički je svijet izražavao ovaj dualit različitostima imena – od željeznih vratiju uzvodniji Danubius nazivao se na jugoistoku Ister. U vrijeme kada Rajna sve više doživljava afirmaciju jedinstvenog toka (18. 19. st.) Dunav je još uvijek podijeljen na tzv. srednjoevropski i turski sektor.

Suvremene geopolitičke karakteristike Porajnja i Podunavlja međusobno se jako razlikuju. Političko značenje Rajne kao granice s ulogom razdvajanja uvijek je kontrastiralo s njezinim funkcijama gospodarskog privlačenja pribrežnih država. *Veliki riječni tokovi samo su pri-*

¹⁹ G. East: »Poviestni zemljopis Evrope« (»Matica hrvatska«, Zagreb, 1944, str. 307–325).

vidno pogodni za granične funkcije – njihovo se prvenstveno značenje očituje najviše u ulozi spajanja. Samo jednom, i to u vrijeme dok je imala ulogu limesa, bila je Rajna zaista graničnih karakteristika. U svem ostalom razvoju ona vrši izrazitu ulogu privlačenja – iz toga slijede ne samo njezina gospodarska važnost nego i dugotrajni sukobi na kontaktu romanskog i germanskog stanovništva. Vojno stratešku ulogu Rajne ocjenjivao je i Engels²⁰ – riječni su tokovi smatrani u 19. st. važnim obrambenim linijama. Za svoju sigurnost Njemačka je smatrala da mora držati provincije Lombardiju i Veneciju s Minciom kao graničnim tokom. I Francuska je za svoju zaštitu tražila riječne linije – najbolje bi joj odgovarala Rajna od Bazela do ušća. Sve tačke na tom velikom rajnskom luku jednako su udaljene od Pariza; niz geografskih faktora ima i posebno značenje – u odnosu na Francusku tok Rajne ima konveksni oblik zbog čega protivnik duž granične linije mora savladivati veće napore; pored toga reljefne osobine Pariskog bazena uvjetuju lepezasti oblik riječne mreže orijentirane prema Parizu – to bitno utječe na taktičke operacije; zbog riječnih tokova neprijateljske kolone moraju nastupati odvojeno, a njihovo povezivanje otežano je ne samo prirodnim faktorima nego i francuskim utvrdama na rijekama; u ondašnjoj vojnoj tehnici Rajna je i zbog veličine (širina toka) bila značajna zapreka.

U suvremenim uvjetima vojno strateško značenje Rajne bitno je opalo – može se reći da ona nije odigrala znatniju ulogu u II svjetskom ratu, pogotovo ako se uspoređuje sa značenjem Volge. *I u doba građanskog rata i II svjetskog rata Sovjeti su očajnički branili Caricin, odnosno Staljingrad, jer je Volga bila jedina neprekinuta saobraćajnica između vitalnih dijelova države u zaleđu fronta.* Volga je osim toga vrlo široka (često preko 2 km čemu treba dodati i aluvijalnu ravan s lijeve obale), a prelazi je mali broj mostova – u tom je smislu Rajna uvijek bila daleko komunikativnija.

U suvremenim uvjetima za logistiku NATO-a Rajna nema veće značenje – njezin je smjer toka paralelan s pretpostavljenim frontom, prema kojem logistički pravci praktički gotovo uvijek moraju imati transverzalnu orijentaciju. Pored toga, ostala je saobraćajna infrastruktura u zapadnoj Evropi daleko razvijenija nego u donjem Podunavlju, što Dunavu automatski daje veće saobraćajno značenje.

Uzimajući u obzir sve navedene osobine, strateško značenje Dunava i Podunavlja daleko je veće. Granična uloga s tradicijom rimskog limesa nastavljena je i kasnije – Ister je imao granično značenje i za Bizant i Tursku, a kasnije i za Bugarsku i Rumunjsku. Donje je Podunavlje bilo značajnije i kao migracioni koridor u doba seobe naroda; njemačka ideja »Drang nach Osten« odnosi se i na širenje u smjeru donjeg Podunavlja; u 19. st. prve modernije ratne flotile upotrebljavala je Austrija na Dunavu; za svoju životnu okosnicu imala je Austro-

²⁰ F. Engels: »Geografsko-strategijska razmatranja«, str. 391–426 iz »Izabranih vojnih dela« – knj. I dio VI, »Vojno delo«, Beograd, 1953).

-Ugarska upravo Podunavsku orijentaciju.²¹ U I svjetskom ratu²² bili su Njemačka i Austro-Ugarska saobraćajno vrlo slabo povezani s Turskom – saveznici su gospodarili na moru, a moravski je koridor bio u rukama Srbije – zato su korištenje Dunava i okupacija Srbije pružali najveće mogućnosti za povezivanje s Turskom.²³ U II svjetskom ratu Njemačke su se vojne snage na jugoistočnom ratištu u velikoj mjeri snabdijevale Dunavom, jer su željeznice bile djelomično paralizirane akcijama jugoslavenskih partizana i savezničke avijacije. Njemačka crnomorska flota također je snabdijevana Dunavom, a isto vrijedi i za Crvenu armiju prilikom napredovanja do Beča.

SUVREMENO ZNAČENJE DUNAVA ZA ZEMLJE VARŠAVSKOG UGOVORA I GOSPODARSKU POVEZANOST ISTOČNE I ZAPADNE EVROPE

Za članice Varšavskog ugovora – za njegovo čitavo jugoistočno krilo Dunav ima u logističkom smislu i danas ogromno značenje – smjer njegovog toka dobro omogućava snabdijevanje nekog pretpostavljenog zapadnog fronta. Izbijanje Sovjetskog Saveza na dunavsko ušće i to upravo na plovno najznačajnijem kraku kao i participacija na jednom dijelu Tise, dakle i Panonskoj nizini, bitni su novi momenti u značenju ove saobraćajnice. Međutim, obrambeno značenje Dunava za Varšavski ugovor relativno je malo – iako se odlikuje širinom i malim brojem mostova (svega 2 nizvodnije od Pančeva) što doprinosi njegovim obrambenim mogućnostima, smjer dunavskog toka je nepovoljan – daleko bi više odgovarala orijentacija od sjevera prema jugu²⁴ s obzirom da je to i uobičajeni smjer evropskih frontova prema kojem su transverzalne usmjeravane vojne operacije – svi važniji evropski sukobi odigrali su se na okosnici Pariz – Berlin – Varšava – Moskva. Smjer dunavskog toka i njegova plovnost značajni su i za gospodarske veze Istoka i Zapada, toliko utjecajne političkim faktorima. Osnovu evropskog života činila je uvijek njegova povezanost, zbog čega spajanje Dunava i Rajne ima veliko značenje. Već je u razdoblju 1836 – 45. god. izgrađen u Njemačkoj Ludvigov kanal koji je trebalo do 1945. god. osposobiti za brodove rajnskog tipa. Radovi su nastavljeni i poslije II svjetskog rata, ali su prekinuti, – *ovaj prijelaz nije samo rezultat objektivne činjenice kao opadanja gospodarske važnosti Dunava zbog promjena u proizvodnoj strukturi zemalja jugoistočne Evrope i pretežnijeg kontinentalnog tran-*

²¹ Podunavska saobraćajni pravac i dvije transverzale prema moru (za Trst i Rijeku) bili su glavna saobraćajnice Austro-Ugarske.

²² Vidi o tome više u radu D. Rajčević: »Dunav kao međunarodna vodena komunikacija«, »Vojno delo«, 9/1958, str. 685–693.

²³ Do okupacije Srbije 1915. god. prošlo je kroz Sipski kanal godišnje oko 100 hiljada tona tereta, 1917. god. oko 2 milijuna tona, a 1919. god. poslije poraza centralnih sila, promet je ponovno opao na oko 100 hiljada tona. Smatra se da je u II svjetskom ratu Njemačka iz okupiranih zemalja Podunavlja prevozila Dunavom oko 60% svojih prehrambenih artikala.

²⁴ U II svjetskom ratu su veliki ruski tokovi s malim brojem mostova imali određeno obrambeno značenje – zato je zbog povoljnih mogućnosti prijelaza Kijev imao toliko veliku važnost.

sporta nafte, nego još više rezultat političkih faktora – slabi razvoj trgovine s Istokom rezultat je političke orijentacije – Zapad nije zainteresiran za gradnju kanala koji bi naročito mogao koristiti istočnim zemljama. Njima bi riječno-kanalska povezanost daleko više odgovarala, zato što one ne raspolažu tako razvijenom željezničkom i cestovnom infrastrukturom.

PRIRODNI FAKTORI I OBRAMBENE KARAKTERISTIKE NATO-a

Prva sistematičnija razmatranja o značenju privrednih faktora za vođenje rata potječe od Clausewitz²⁵, a mnoge uočene karakteristike vrijede i danas. Za svoju obranu zemlje NATO-a ne mogu računati na naročito povoljne prirodne faktore – sjeverna evropska nizina je lako prohodna,²⁶ i ne odlikuje se dubinom ratišta. Veliki planinski masiv – Kjelenov lanac u Norveškoj – istina ima povoljnu orijentaciju sjever-jug ali je perifernog položaja i nalazi se uz morsku obalu, a zapadnije od njega nema nikakvog kopna kojem bi služio kao zaštita. Alpe imaju nepovoljnu orijentaciju od istoka prema zapadu, ne sprečavajući na taj način prodor sa istoka nego upravo obratno, otežavajući veze blokovskih partnera – SR Njemačke i Italije. Jedino Pireneji mogu kao obrambena linija imati veće značenje. Pored toga, centralna i zapadna Evropa ne raspolažu teško premostivim riječnim tokovima. Prirodni vegetacijski pokrov, koji može sprečavati pokrete velikih armija, davno je uništen, a nema ni prostranih zamočvarenih dijelova ili jezerskih barijera. I zimska vremenska situacija nije po svojim niskim temperaturama takva da bi se na nju moglo računati kao na strateški faktor. Osim toga i saobraćajna je infrastruktura toliko razvijena da olakšava kretanje svake, pa i neprijateljske armije.

Za razliku od NATO-a zemlje Varšavskog ugovora uživaju, isključivši nepostojanje višeg reljefa, znatne prednosti – veličina i smjer ruskih tokova zaista imaju obrambeno značenje, a prostrani zamočvareni dijelovi (Pripjatske močvare) nalaze se uz granicu, dok jezerskih barijera ima u dubljoj unutrašnjosti (Pejpusko i Pskovsko jezero ispred Lenjingrada). Niske zimske temperature mogu igrati bitnu ulogu, a pojava proljetne »raspučice«²⁷ bitna je zapreka motoriziranom kretanju. Ove osobine još više naglašavaju nerazvijenost saobraćajne infrastrukture u zapadnim graničnim područjima Sovjetskog Saveza. Uz njegovu zapadnu granicu (sjeverno od Zakarpatske Ukrajine) nalazi se hidrografski veoma bogat prostor sa vrlo malim brojem saobraćajnih linija.

²⁵ Carl von Clausewitz: »O ratu« (»Vojno delo«, Beograd, 1951).

²⁶ To je navelo i Duvergera da istakne: »Prostrana ravnica severne Evrope bila je mnogo pogodnija za invazije nego brdovite centralne oblasti.« (M. Duverger: »Uvod u politiku«, »Suvremena administracija« Beograd, 1966, str. 46).

²⁷ Raspučica označava teško prohodno zemljište i nepovoljne vremenske prilike u proljeće prilikom otapanja snijega ili jesenskih kiša.

GEOSTRATEŠKE KARAKTERISTIKE POJEDINIH SEKTORA NATO PAKTA

U skladu sa svojim geografskim položajem pojedini dijelovi ove organizacije imaju i različite geostrateške karakteristike, zadatke i probleme. Izraženo je to u podjeli NATO-a na četiri vojne komande: regionalnu (SAD, Kanada), atlantsku, kanalsku (La Manche) i evropsku; razumljivo je da posljednja može izazvati najveći interes.

Arktički je sektor dobio naročito značenje od sredine 1950-tih godina – jer predstavlja najmanju udaljenost između Sovjetskog Saveza, Kanade i SAD. Kod toga treba istaknuti da je Sovjetski Arktik gospodarski razvijeniji i gušće naseljen i s važnim lukama i podmorničkim bazama. Arhangels i Kandalakša su relativno zaštićeniji, a Murmansk i Pečenga svojim isturenim položajem lako ostvaruju prisutnost ne samo na sjevernom Atlantiku. Značenje sovjetskih otoka nije poznato, a zbog klimatske surovosti i prednosti kontinentalne fasade teško je pretpostaviti njihovu drugačiju ulogu osim u sistemu radarskih zaslona.

NW dio Grenlanda (s vojnom bazom Thule), Island također s vojnim bazama i neutralizirano otočje Svalbard, glavna su iskorištena ili potencijalna uporišta NATO pakta u surovoj arktičkoj zoni, približno između 66. i 68° φ N. *Baza Thule* najbolje je zaštićena i najudaljenija od Evrope, što je karakterizira kao bazu šireg strateškog značenja. *Island* i *Norveška* kontroliraju pomorske pristupe Arktičkom Mediteranu, a otočje Svalbard, iako neutralizirano, znači po svojoj prostornoj lokaciji sigurnu prednost zemalja NATO.a

Značenje otočju *Svalbard* daju ugljen i geografski položaj. Otoci su pod suverenitetom Norveške od 1920. god. i zamišljeni kao neutralna zona u kojoj je zabranjeno podizanje vojnih baza. Ali u II svjetskom ratu ipak su vršili ulogu savezničkog vojnog uporišta. Norveška je 1947. god. prihvatila sovjetsko - ekonomsko partnerstvo na otocima, ali odbila njihovu zajedničku obranu. Po svom geografskom položaju Svalbard otočje odgovara širini Thulea čiju zaštićenost osigurava grenlandsko kopno. *S obzirom na pripadnost Norveške NATO-u teško bi bilo očekivati u slučaju sukoba zaista neutralni status otoka, pogotovo imajući u vidu njihovu isturenu lokaciju prema Pečengi i Murmansku.*

Norveška je i u I i II svjetskom ratu nastojala sačuvati neutralnost, ali je poslije rata pristupila NATO-u u kojem čini bitni dio »okruženja«. Norveška je uvijek utvrđivala svoju istočnu granicu – naročito u sektoru Osla i na krajnjem sjeveru (prema Rusiji uvijek je bila važna tvrđava Vardö). Obrana Norveške pred opasnosti s Istoka ima određene prednosti – Norveška, doduše, direktno graniči sa Sovjetskim Savezom, ali je kontinentalni prodor na krajnjem sjeveru otežan zbog reljefa, fjordovske disekcije i nedostatka saobraćajnica. Prodor preko nešto južnijeg teritorija zahvatio bi dio Finske što bi sigurno uvjetovalo promjenu njezine vanjskopolitičke orijentacije.

Posebnu stratešku prednost predstavlja kontrola norveških fjordova^{27a} – oni su bili cilj i njemačke invazije 1940. godine, a u današnjim prilikama njihova kontrola može biti značajna ne samo za članice NATO-a – i za podmorničku flotu zemalja Varšavskog ugovora. Prirodno

zaštićeni fjordovi – duboko uvučeni u kopno i s mnogobrojnim odvojcima, teško su pregledni iz zraka i slabo pristupačni s mora, zbog čega predstavljaju najbolje zaštićene mikropoložaje u čitavoj norveškoj zoni NATO-a. Inače geografski položaj zemalja sjeverne Evrope predstavlja u suvremenim uvjetima bitni faktor koji utječe na njihovu vanjsku političku orijentaciju.

a) *Najzapadnije* položena Norveška, strateški odlučna za pristup Britaniji i Njemačkoj, s teritorijem važnim za zatvaranje »okruženja«, član je blokovske vojne organizacije. b) Švedska sa *središnjim* geografskim položajem između blokovske Norveške, Sovjetskog Saveza i Finske koja je s njim povezana »Ugovorom o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći« je neutralna, i ima tamponski karakter. c) *Istočnije* locirana Finska također teži prema neutralnosti,²⁸ ali je granični problemi, blizina SSSR-a, direktni granični kontakt i respektiranje potreba strateškog osiguranja Lenjingrada na Karelijskoj prevlaci, navodi na obzirniju i popustljiviju politiku prema Sovjetskom Savezu. Manerheimova linija je danas bez značenja jer se poslije sovjetsko-finskog rata 1939–40. god. našla posve na teritoriju SSSR-a, jer je granica na Karelijskoj prevlaci pomaknuta zapadno od linije Viborg – Sortavala.

Sticanje Pečenge poslije II svjetskog rata dalo je Sovjetima ne samo luku i nalazišta niklja, nego ostvarilo i osjetljivi granični kontakt Varšavskog ugovora i NATO-a. Geopolitički položaj Finske na sjevernom dijelu Skandinavskog poluotoka danas je dosta nepovoljan – kod Pečenge u SSSR-u i Lyngena u Norveškoj, ona se približava sjevernom Atlantiku, odnosno Barentsovom moru, ali je svugdje taj pristup omogućen samo preko stranog teritorija.

Baltički bazen karakteriziraju tri geopolitički vrlo značajne osobine – 1. njegova totalna zatvorenost prema zapadnim blokovskim zemljama, 2. težnje Sovjetskog Saveza da umanju značenje izloženosti perifer-nog položaja Lenjingrada i osigura ga teritorijalnim akvizicijama i 3. problemi koji obrani zemalja NATO-a nameće velika disperznost otoka u Baltičkom prostoru. Izlaz iz Baltika kontroliraju Danska i Norveška, pa čak i neutralna Švedska, koja doduše participira na Skagerraku, također može ovisiti o susjednim blokovskim zemljama.

Geografski je položaj Lenjingrada vrlo specifičan – to je jedino mjesto gdje bi se jednom vitalnom dijelu Sovjetskog Saveza na rubu »Herartlanda«,²⁹ mogla približiti flota jedne maritimne sile. Zato je razumljiva težnja SSSR-a da osigura Lenjingradu odgovarajući glacis – postignuto je to u ratu s Finskom odmicanjem granice preko Manerheimove linije i priključenjem Estonije, Letonije i Litve. Godine 1940. SSSR je stekao poluotok Hanko (jugozapadno od Helsinkija) u tridesetogodišnji zakup. Svojim položajem na ulazu u Finski zaljev Hanko ima odlučno strateško značenje. Godine 1947. SSSR je također zakupio i Porkallu (kraj Helsinkija) na 50 godina, međutim se tih teritorija ubrzo

²⁸a Sogne fjord je dug 175, Trondheim 130, a Hordanger fjord 105 km.

²⁹ Tzv. »Paasikivi politika« Finske znači najstriktniju neutralnost, a nazvana je tako prema predjedniku J. K. Paasikiviju (1946–56).

odrekao. Hanko, Porkalla i Viborg sa sjevera i Estonija sa južne strane Finskog zaljeva treba da zajedno sa Kronštatom osiguraju pristup Lenjingradu.

Značenje njegovog geopolitičkog položaja jasno ilustrira nekoliko činjenica: 1. izloženost jednog vitalnog industrijskog i velikogradskeg centra nekoj maritimnoj sili, 2. prirodno nepovoljna okolica i mali broj naselja čine od Lenjingrada upravo onu tačku koja je bitna u svim osvajačkim planovima, 3. samo preko Lenjingrada može se uspostaviti kopnena veza s Finskom, 4. u blizini se nalazi Volhov, odlučna tačka za kontrolu Murmanske željeznice i 5. Lenjingrad je jedina velika luka u ovom prostoru najdublje uvučena u kopno i najbliža Moskvi.

Treća se karakteristika Baltika odnosi na probleme obrane NATO-a u odnosu na veliku otočnu razdrobljenost. Finski Aladanski su otoci neutralizirani, a Danska smatra da se nalazi u vrlo nepovoljnom položaju s obzirom na dispergiranost njezinih oko 500 otoka.

Svojim centralnim geografskim položajem i karakteristikama kanala najuže spojnice Sjevernog mora i Biskajskog zaljeva omogućava *La Manche* povezanost zapadne maritimne fasade i zajedno sa Gibraltarom osigurava pomorsko jedinstvo NATO-a i ovog dijela »Rimlanda«.

Do svog povlačenja 1967. god. posebno značenje u vojnom savezu NATO-a imala je *Francuska* – ne toliko po brojčanom učešću svojih trupa, koliko po specifičnom geostrategijskom položaju.

Francuska izlazi na dva velika mora – to je očita prednost koja je u smjeni trgovačke i uopće historijske, najprije mediteranske, a zatim atlantske orijentacije imala izrazitih prednosti. Ovakva dvostruka maritimna participacija Francuske osiguravala joj je znatan kontinuitet u gospodarskom razvoju – gubitak značenja mediteranske orijentacije bio je kompenziran izlaskom na Atlantik, a prilikom ponovnog oživljavanja Sredozemnog bazena u 19. st. Francuska je već bila mediteranska zemlja. Međutim, strateško značenje francuske i atlantske i mediteranske participacije imalo je i znatnih nedostataka. Već je krajem 19. st. A. T. Mahan, jedan od najznačajnijih američkih i svjetskih teoretičara pomorske moći, navodeći značenje geografskog položaja za uspješnu maritimnu orijentaciju, isticao nepovoljni položaj Francuske, njoj su uvijek bile potrebne dvije mornarice, a duge kontinentalne granice i njemačko susjedstvo uvjetovali su i potrebu jake kopnene vojske.³⁰

Ovakav geografski položaj Francuske ima za Atlantski pakt i u suvremenim uvjetima izuzetno značenje. Istupanjem Francuske treba sada za Mediteran pronaći 1. novu flotu, što sigurno ne predstavlja samo nove i značajne izdatke nego stvara i neraspoloženje javnog mjenja, zato što ta nova ratna flota može biti samo jedne nemediteranske zemlje; 2. prednost francuskog učešća bila je u tome što je ona raspolagala svojim lukama i bazama, dok nova flota nemediteranske porijekla mora računati samo na baze koje, iako se nalaze u prijateljskim i blokovskim mediteranskim zemljama, ipak nisu vlastite nego strane baze;

³⁰ Poslije I svjetskog rata Mackinder je proširio pojam »Heartlanda« i na Crno more i Baltik.

³¹ Britanija je kontrolirala Gibraltar, njoj nije trebala kopnena vojska i dovoljna je bila jedna mornarica čiju je komunikativnost osiguravala kontrola svih ključnih tačaka u Rimlandu.

3. zbog nemediteranskog porijekla nove flote treba još više osigurati slobodan prolaz kroz Suez i Gibraltar, a novo iskustvo pokazuje kako se Sueski kanal može lako zatvoriti, dok španjolske ambicije prema Gibraltaru – iako se u političku orijentaciju Španije ne može sumnjati – ipak pokazuju da su i na tim vratima Mediterana moguće drugačije, za zapadne zemlje, ne sasvim idealne prilike.

Značenje je Francuske i na kontinentu bilo ogromno – tu su SAD imale čak 14 avionskih baza, naftovod, 40 skladišta za vojni materijal i, naravno, na raspolaganju i ostale elemente infrastrukture – naročito razvijenu cestovnu mrežu.³¹ Kraj Pariza nalazio se i glavni štab vrhovne komande za Evropu i sektora centralne Evrope. Istupanjem Francuske izgubljena je pozadina, ali prednost NATO-a čini ipak geografski položaj Zapadne Njemačke, koja je vojno i gospodarski najjači evropski član, ideološki dovoljno »tvrda«, što su sve važne osobine kad se radi o jednoj zemlji najviše izloženoj istoku. Dok su alžirski departmani pripadali Francuskoj, raspolagao je NATO i izuzetno vrijednim mostobranom na afričkom kontinentu. To je značilo apsolutnu blokovsku dominaciju na čitavom zapadnom dijelu Mediterana, koji je bio praktički posve okružen zemljama Atlantskog pakta ili njegovim najpouzdanijim saveznicima – Španjolskom, Francuskom, Italijom (sa Sicilijom), sjevernim Alžirom i Maltom. Značenje alžirskog mostobrana očitovalo se ne samo u svojevrsnom »okruženju« zapadnog Mediterana nego i važnom prisutnošću u Arapskom svijetu, koji inače pokazuje jasne tendencije prema nesvrstavanju, samostalnoj politici, i koji sve više pronalazi prijatelje na onoj strani gdje to Zapadu očito ne može odgovarati.³²

U centralnom dijelu Evrope odlučno strateško značenje (tzv. »apsolutnu stratešku važnost«) ima Švicarska³³ *Za njezinu neutralnost Duverger sasvim opravdano ističe njezin geografski položaj, navodeći da »Švajcarska neutralnost je očigledno u vezi sa mestom koji Švajcarska zauzima u Evropi«.*³⁴ Zajedno s Austrijom ona onemogućava direktni kontakt zapadne Njemačke i Italije, koji bi danas, u uvjetima istupanja Francuske iz vojnog saveza, bio toliko značajan. Visoki alpski reljef odlučan je obrambeni i komunikacijski faktor. Već je Napoleon isticao da nikada ne treba napadati planinske zemlje, a pojedine masive treba običi ravnicama. Iako bi za obranu Zapada orijentacija Alpa u smjeru sjever-jug bila daleko povoljnija i postojeća situacija pruža određene prednosti – svako napredovanje prema zapadu mora se razdijeliti na dvije kolone među kojima je teško ostvariti odgovarajuću povezanost. Iako preko Alpa prelazi nekoliko modernih cesta, tunel iz Francuske do Italije (Chamonix – Entreves iz 1965. god.), iako se modernizira cesta preko Sv. Gotharda (2.108 m), koji je po svom položaju najznačajniji u središnjim Alpama, Švicarska može zbog prirodno-geografskih fak-

³¹ Značenje svih ovih objekata je ogromno – u promijenjenim prilikama najveći se dio ove infrastrukture može lako koristiti u mirnodopskim uvjetima, što predstavlja veliku gospodarsku prednost.

³² God. 1959. istupio je Irak iz nekadašnjeg Bagdadskog pakta.

³³ S. O.: »Strategijski značaj Švajcarske u današnje doba« (*Vojno delo*, 1–2/1960, str. 89–91).

³⁴ M. Duverger, op. cit. str. 48.

tora lako onemogućiti najvažnije saobraćajnice, što dovoljno ukazuje na njezinu apsolutnu stratešku vrijednost — to je bio jedan od razloga zbog kojeg Njemačka u II svjetskom ratu nije napala Švicarsku, pretpostavljajući da će naći na srušenu zemlju koja bi joj malo koristila.

*Bazen Mediterana*³⁴ dobiva u okviru strategije NATO-a posebno i novo značenje. Ono slijedi iz postojećeg kontakta s Arapskim svijetom, pojave sovjetske flote, odlučnost SSSR-a da u centralnoj Evropi (njemačko-poljska granica) ne dozvoli nikakve promjene, slabljenja južnog krila zbog istupanja Francuske i potrebe podržavanja novih, istoku isturenih saveznika (Izrael). Samo preko mora Zapad se, koristeći prolaze u Baltik i moreuze, može više približiti važnim dijelovima Sovjetskog Saveza negoli preko kopna na kojem SSSR uživa niz značajnih prednosti.

Sredozemlje je velik prostor na kojem participira 17 evropskih, azijskih i afričkih država s oko 8,5 milijuna km² i gotovo 270 milijuna stanovnika.³⁵ Pri tome se ekonomsko-geografske i strateške karakteristike istočnog i zapadnog dijela Mediterana znatno razlikuju. Do oslobođenja Alžira koji je preko statusa francuskih departmana također ulazio u okvir NATO-a, bio je zapadni Mediteran pravo blokovsko jezero — Gibraltar i Malta (koja nije član NATO-a, ali ima britansku vojnu bazu) zatvaraju njegove pristupe, a najvažnije njegove obalske zemlje su bile članovi pakta. Pored toga, ovdje nema kolonijalnih sukoba, daleko su UAR i Izrael, transport nafte je sigurniji, a pristupačnost sovjetskoj floti relativno teža. S druge strane, istočni Mediteran je zona izrazitijih napetosti — tu se sukobljuju Grčka i Turska oko Cipra, ovdje se nalaze vodeće arapske zemlje, Izrael kao isturení saveznik Zapada, tu završavaju naftovodi, tu je Sueski kanal, istočni Mediteran je prostor gdje sovjetska flota može naći odgovarajuće prijatelje.

Za strategiju NATO-a Mediteranski bazen ima općenito veće značenje od Baltika — on je ujedno i more Blistoka, a na Baltik ne izlazi jedna saobraćajno, ekonomski i politički tako značajna regija; osim zemalja Varšavskog ugovora Sovjetski Savez nema na Baltiku takvih prijatelja koji računaju s njegovom podrškom toliko kao Arapi. Sredozemlje ima za zemlje Atlanskog pakta vitalno značenje, uzimajući u obzir još neke aspekte — Zapadna Evropa ne raspolaže dovoljnom količinom nafte,³⁶ pa iz arapskih zemalja dolazi na Mediteran najveći dio ovog goriva.³⁷ Godine 1965. uvezla je Zapadna Evropa 322 milijuna

³⁴ Početkom 1968. god. formirana je u V. Britaniji jezgra specijalnih pomorskih snaga NATO-a, za djelovanje ne samo na Atlantiku nego i na Sredozemlju. Zajedno s flotom Italije i Grčke one treba da kompenziraju i francusko istupanje iz vojnog saveza NATO-a.

³⁵ Hubeni M.: »Ekonomska značaj Sredozemlja« (»Međunarodna politika«, 1. XII 1967, str. 12—14).

³⁶ Ipak treba naglasiti da je u odnosu na plin energetska situacija znatno poboljšana zbog pronalaska novih polja kod Groningera u Nizozemskoj, koja se ubrajaju među najveće na Svijetu, i koja će moći zadovoljiti zapadnoevropske potrebe.

³⁷ Kod toga treba podsjetiti da se uz već klasične izvoznike — Saudijsku Arabiju i Kuwait, koji svaki izvoze preko 100 milijuna tona nafte godišnje, javljaju i novi izvoznici — Alžir, s 29 milijuna tona i Libija sa preko 72 milijuna tona (1966. god.). Na arapske zemlje otpadalo je iste godine čak 66%

nafte od čega je gotovo 231 milijun, ili oko 72%, došlo iz arapskih zemalja. Posebnu prednost predstavlja postojanje alžirske i libijske nafte, koja se nalazi izvan bliskoistočne zone sukoba.

Za razliku od ovakve situacije u zapadnoj Evropi zemlje Varšavskog ugovora uživaju određene prednosti – bez obzira na količine, te zemlje raspolažu svojom naftom. Pored toga očite su i prednosti geografskog rasporeda nalazišta i njezinih transportnih pravaca. Glavne proizvodne zone relativno su duboko uvučene u kopno,³⁸ a isto vrijedi i za pravce naftovoda. I pojedine naftne luke (Ventpils na Baltiku ili Novorojsk na Crnom moru), također su zbog svog geografskog položaja relativno bolje zaštićene od zapadnoevropskih luka. Utovarne luke za naftu u zemljama NATO-a, geografski položaj obalnih rafinerija i počeci naftovoda predstavljaju danas strateški daleko osjetljivije lokacije u poredenju s rasporedom istočnoevropskih energetskih objekata.

Na zapadnom sektoru Mediterana najveće značenje ima Španjolska,³⁹ naročito nakon povlačenja raketnog naoružanja iz Grčke i Turske, evakuacija stranih baza iz Maroka i istupanja Francuske iz zapadnog vojnog saveza. Kako nije član NATO-a, Španjolska ima posebne bilateralne aranžmane sa SAD iz 1953. i 1963. god. Niz geografskih karakteristika, prvenstveno vezan uz prostorne odnose, dobro ističe njezino strateško značenje – ona je uz Portugal najzapadnije položena, dakle najudaljeniji i najizoliraniji vojno blokovski partner, na moru je zaštićena nizom otoka, počevši od Malte preko Sicilije, Sardinije i Mallorce. Na kopnu ima ispred sebe čitavu kontinentalnu Evropu i Pireneje koji se odlikuju težom prohodnošću, a na zapadu je orijentirana prema glavnim prekomorskim saveznicima. Karakteristično je da se na vanjskoj atlantskoj strani, zbog izbjegavanja Gibraltara, nalazi i Rota,⁴⁰ glavna vojno-pomorska baza koja s odgovarajućom opremom može postati, uz Holy Loch u Škotskoj, jedina evropska baza za nuklearne podmornice s raketama Polaris. Španjolska je također značajna i kao dio koji kompletira »okruženje«, čije je značenje poraslo s istupanjem Francuske iz vojnog saveza. Važno je i raspolaganje malim mostobranom na afričkom kontinentu, u odnosu na koji španjolska ima povoljan ofenzivni položaj. Država se tako nalazi i u blizini Arapskog svijeta na koji se može vršiti utjecaj upravo u zoni koja je vrlo udaljena od najvažnijih arapskih zemalja Blistoka. Pored toga su zemlje Magreba zadržale i jače gospodarske veze sa zapadnim zemljama (Francuska), a neke (Tunis) imaju i sa SAD vrlo povoljne političke odnose. Participacija Španjolske i na Atlantiku i Mediteranu čini od nje kopneni most koji smanjuje značenje Gibraltarskog prolaza. Velika je i dubina ratišta (površina države iznosi preko 500 hiljada km²), što omogućava pokrete trupa za

³⁸ U zapadnom podgorju Srednjeg Urala nalaze se danas najvažnija poznata nalazišta nafte («II Baku»), koja su već važnija od zapadnog Kaspijskog prostora («I Baku»). Treća, najnovija i perspektivna zona nalazi se nešto istočnije od Kaspijskog jezera («III Baku»).

³⁹ V. H. »Značaj Španije u Strategiji SAD« (»Vojno delo«, 4/1964, str. 119-126).

⁴⁰ Rota je najveća pomorska baza SAD u Evropi. Ona je i glavna ukrcna luka za naftu odakle vodi naftovod (800 km) prema sjeveroistoku sve do Zaragoze. Osim Rote SAD imaju u Španjolskoj još 4 vojne baze od kojih je najvažnija Torrejon, oko 20 km sjeveroistočno od Madrida, dakle na karakterističnom centralnom geografskom položaju.

obranu ili napad – ova je dubina ratišta dobila na značenju poslije francuskog povlačenja. Raspolaganje otocima na Atlantiku (Kanarski otoci) slijedeća je prednost koju pruža ova zemlja. Zbog toga je interes SAD za Španjolsku sasvim razumljiv.⁴¹

Geografski i geopolitički položaj *Albanije* je vrlo specifičan – ona je od sticanja svoje nezavisnosti poslije I svjetskog rata stalno izložena pritisku Italije koja ju je nastojala pretvoriti u svoju bazu za napredovanje prema jugoistočnoj Evropi, i kojom bi ujedno zatvorila »Mare nostrum« – Jadransko more. I u tome se vidi težnja da neke države ili blokofske organizacije uvijek nastoje osigurati obje obale odgovarajućih vratiju, tjesnaca ili prokopa, jer to pruža najveće garancije za njihovo normalno funkcioniranje (Španjolska, UAR, Turska, NATO na obalama kanalskih zemalja i Skagerraka). I za Varšavski ugovor imala je Albanija određeno značenje, jer su time Otrantska vrata bila jedini evropski pomorski prolaz, a Jadran jedino veliko evropsko unutrašnje more na čijem se ulazu nisu nalazile samo zapadne države. Međutim, istupanjem Albanije iz Varšavskog ugovora 1968. god. i kontrolom vojne baze na otoku Sazan^{42a} samo od strane Albanije, izgubio je Varšavski ugovor jedino uporište koje bi, u slučaju povoljnijih odnosa s Albanijom, imalo veliko značenje za pomorsku strategiju istočnog bloka u bazenu Mediterana, čak i u uvjetima teritorijalne diskontinuiranosti i nedostatka direktnih graničnih kontakata s obzirom na izolacionu ulogu Jugoslavije i Grčke.

I albanski geopolitički položaj ima određene karakteristike »okruženja«. Političko-ekonomski odnosi s Jugoslavijom i Grčkom, problemi Epira i Kosmeta, slaba saobraćajna povezanost prema kontinentalnom zaleđu, položaj Jugoslavije i Grčke koje na kopnu posve okružavaju Albaniju, sve to predstavlja one političke i geografske faktore koji uvjetuju današnju albansku izolaciju. Situacija nije mnogo bolja niti na maritimnoj fasadi – Albanija nije primorska zemlja, a najveći dio njezine obale nalazi se sjeverno od Otrantskih vratiju, koja iako su znatne širine (oko 80 km), očito mogu kontrolirati i drugi, a na onom dijelu albanske obale koji se nalazi južnije od tih vrata nema odgovarajućih luka, kopnene veze prema zaleđu i sjeveru nisu nikakve, a ispred jednog dijela obale nalazi se krfska skupina i opet stranih, grčkih, otoka koji pripadaju NATO paktu.

Geopolitički položaj *Jugoslavije* u Evropi ima izuzetno značajne karakteristike, važne ne samo za nas i za naše neposredne susjede nego i za šire globalno-strategijske odnose. Jugoslavija predstavlja teritorijalni prekid u Atlantskom paktu, zbog čega bi Zapad očito mogao s jedne strane biti zainteresiran da preko Jugoslavije povezujući Grčku i Tursku potpuno zatvori »okruženje«, dok bi s druge strane, lišio Varšavski ugovor jedino mogućeg pristupa na obale Sredozemlja kopnenim putem

⁴¹ Pomoć koju je Španjolska primila od SAD u velikoj je mjeri bila orijentirana na razvoj cestovnog saobraćaja, tako da je danas država dobro povezana relativno modernim cestama u svim glavnim prvcima.

^{42a} Američka VI flota u Mediteranu stacionira u Italiji – admiralski brod ima svoju bazu u Gaeti, NW od Napulja.

^{42b} Pomorsku bazu izgradili su na otoku Talijani poslije II svjetskog rata. Otočić ima dvostruko zna-

preko teritorija jedne zemlje koja ne pripada nekoj zapadnoj vojnoj organizaciji. Između Budimpešte i Rijeke i Moravsko-varždarskom udolinom zemlje Varšavskog ugovora najbolje mogu biti povezane s morom, a na završetku ovih saobraćajnica nalaze se i relativno velike luke.

Maritimni položaj Jugoslavije odigrao je bitnu ulogu i u međunarodnim događajima 1948. god. – Istočni se blok tada teško odricao jedine zemlje koja je direktno izlazila na Sredozemlje, a Jugoslaviji je ta maritimna participacija omogućavala stvaranje novih veza. Sklonost zapada, njegov utjecaj, i eventualno preuzimanje obaveza lakše bi se mogli afirmirati u zemlji koja ima izlaz na more, a direktno ne graniči sa Sovjetskim Savezom. Za razliku od Jugoslavije, drugačije osobine Mađarske – kontinentalnost, barijera neutralne Austrije i nesvrstane Jugoslavije, direktni granični kontakt sa SSSR-om – bile su za politiku Zapada daleko nepovoljnije karakteristike.

Sve do istupanja Francuske iz vojnog saveza Jugoslavija je u sistemu NATO i CENTO pakta bila jedini teritorijalni prekid, jedina tamponska država i jedina nesvrstana zemlja na dužini ogromnog dijela »Rimlanda« između Norveške i zapadnog Pakistana. Jugoslavija je najizrazitija kontaktna zemlja Evrope. Historijski to se izražavalo na različite načine, ali je za nas uvijek imalo nepovoljne posljedice – na granicama Jugoslavije (Slovenija) ostvaren je u okviru izuzetno malog prostora (oko 20 hiljada km²) jedinstveni kontakt svih najznačajnijih evropskih etničkih skupina (Slaveni, Romani, Germani, Mađari). Ovakva situacija ne samo da ne postoji nigdje u Evropi nego nigdje nije postojao niti takav jedinstveni pritisak sviju graničnih susjeda usmjeren prema našem etničkom teritoriju.

U suvremenim uvjetima jedino Jugoslavija i Austrija kontaktiraju na svojim granicama sa zemljama i NATO pakta i Varšavskog ugovora. Jugoslavija ima uz svoje granice još i Albaniju, s posve specifičnom političkom orijentacijom. I u ekonomskom smislu položaj je Jugoslavije posebnog značenja – na njezinim granicama kontaktiraju sve važnije gospodarske organizacije Evrope – Italija i Grčka pripadaju ZET-u, Austrija EFTA-i, Mađarska, Rumunjska i Bugarska SEV-u, dok je Albanija posve izolirana. Osjetljivost i specifičnost geopolitičkog položaja Jugoslavije vidi se i iz njezine zastarjele definicije kao »Balkanske zemlje« – vrijeme je da taj pojam bude napušten ne samo među stručnjacima nego i široj javnosti.

Značenje *Grčke i Turske* za južno krilo NATO-a vidi se najbolje iz posebne direktne vojne pomoći koje one dobivaju od SAD mimo aranžmana u Atlantskom paktu. Nakon istupanja Francuske iz vojnog saveza značenje je ovih država poraslo, zbog čega su njihovi međusobni problemi u odnosu na sam pakt tako nepovoljnog karaktera. Za strategiju Zapada Grčka ima posebno značenje – na osjetljivost ovog prostora i »komunističku opasnost« ukazao je i građanski rat (1946-49. god.), dok »slavenska opasnost« predstavlja trajniju kategoriju. Narочito vrijednost za Grčku ima njezin geografski položaj – baš ovdje završavaju Moravsko-varždarska i Ilekroko-strumska udolina, kao i de-

lina Meste. Među njima prva ima najveće značenje, jer omogućava prodor u centralni dio i komunikacijski jedan od najvažnijih pravaca jugoistočne Evrope. Pri tome je Jugoslavija izloženija od reljefno bolje zaštićene i zbog geografskog položaja bolje locirane Bugarske.

Posebno strateško značenje ima i Kreta – ovdje je 1968. god. dovršen novi natovski raketni centar. Sa krete (i Cipra) može se efikasno kontrolirati istočni dio Sredozemlja, a pored toga Kreta zatvara i Egejsko more, nalazeći se na izlaznom putu sovjetske flote prema Sredozemlju. Spominjući Kretu ne treba izostaviti ni značenje Malte. Sticanjem nezavisnosti 1964. god. Malta je i dalje zadržala funkciju opskrbne tačke za britansku mornaricu. Od 1965. god. otok se nalazi pod zaštitom NATO-a. Njegov geopolitički položaj je vrlo značajan, jer zajedno sa Sicilijom zatvara prolaz između istočnog i zapadnog dijela Mediterana.

Grčka i Italija mogu zatvoriti Jadransko more što je u skladu s težnjom blokovskih zemalja da vladaju morskim prolazima. *Istočniji položaj Grčke i Turske na Mediteranu važniji je od centralne lokacije Italije,^{41a} jer prema istoku raste osjetljivost međunarodnih odnosa.* Teritorij Grčke onemogućava Bugarskoj, dakle i Varšavskom ugovoru, izlaz na Egejsko more, a blizina moreuzima važna je zbog mogućeg izlaska sovjetske flote.

Iz geografskog položaja na kontaktu Albanije, Jugoslavije i Bugarske Grčka izvodi zaključke o svojoj ugroženosti. Bugarski zahtjevi za sanstefanskim teritorijem i privremeno zauzimanje zapadne Trakije morali su dovesti do nepovoljnih odnosa. Odbijanje Bugarske da poslije I svjetskog rata prihvati stalni zakup jedne zone u luci Aleksandropolu u Zapadnoj Trakiji i korištenje slobodne lučke zone stvorene u Solunu, navelo je Grčku na zaključak da Bugarskoj nije samo do ekonomskih prednosti, izlaska na Egejsko more. Zbog toga je već prije II svjetskog rata Grčka izgradila čuvenu Metaksasovu obrambenu liniju u graničnom prostoru prema Bugarskoj između Marice i Vardara. Poslije II svjetskog rata Grčka je tražila priključenje i preko 50 km širokog pojasa bugarskog teritorija (sa 250 hiljada Bugara) duž svoje sjeverne granice, što mirovnim ugovorom iz 1947. god. Bugarska, naravno, nije prihvatila.⁴² *Značajno je da na svim granicama i sa svim susjednim državama Grčka nema normalne odnose – s Turskom zbog Cipra, s Bugarskom zbog zapadne Trakije, s Jugoslavijom zbog Egejske Makedonije, s Albanijom zbog Epira.* Pri tome je, naravno, navođenje »slavenske opasnosti« i imputiranje o težnjama aneksije Egejske Makedonije od strane Jugoslavije i Bugarske sasvim bespredmetno.

Zbog svog specifičnog geografskog položaja *Turska* smatra da je u okviru NATO pakta izložena i naročitim nepovoljnostima:

^{41a} H. L. Kostanick: »The geopolitics of the Balkans« (str. 1-55, u Zborniku C. and. B. Jelavich: »The Balkans in transition«, »University of California press«, Berkeley and Los Angeles, 1963) O prilikama u jugoistočnoj Evropi vidi i G. W. Hoffman: »The Balkans in transition«, (»D. Van Nostrand Co., New York, 1963).

1. Prije svega njezin istureni položaj na istoku ukazuje da ona u doba zaista ozbiljne ratne krize ili sukoba ne mora predstavljati prvenstveni interes u obrani Zapadnog svijeta, jer se zaista egzistencijalni i vitalni prostori nalaze u Zapadnoj Evropi ili Sjevernoj Americi.
2. Njezin direktni granični kontakt sa Sovjetskim Savezom predstavlja daleko nepovoljniju situaciju od onoga što Portugalu i Velikoj Britaniji osigurava prije svega njihov geografski položaj, tj. udaljenost i izolaciju od Istočnog bloka.
3. Jedna od osnovnih postavki Atlantskog pakta – da se Sjeverna Amerika brani u Evropi, još više naglašava nepovoljnosti njezinog geografskog položaja, po kojem je ona prva na udaru i to izložena najjačem partneru Varšavskog ugovora.

Pored toga, Turska smatra da se nepovoljnost njezine geopolitičke lokacije dopunjava i položajem u svojevrsnom »okruženju«, koje, istina, ne može imati globalni, ali zato ima regionalni karakter. Svakako, najvažniji faktor u tom okruženju čini Sovjetski Savez. Neprijateljstvo Rusije i Turske je tradicionalno, a osjetljivost dviju tačaka bila je uvijek naročito naglašena – na Kavkazu Turska se nije mogla odupirati carskoj Rusiji, a u moreuzima to je bilo moguće samo uz podršku Zapadnih sila. Zbog blokovske orijentacije Turske odnosi i sada nisu najpovoljniji, iako se poboljšavaju, što za Tursku zaista predstavlja pravi i realni interes. Pored toga, uz sovjetski granični sektor nalazi se »Armenska Sovjetska Socijalistička Republika«, koja već danas uživa ugled afirmiranog centra armenske dijaspore, privlačnog za sve ono armensko stanovništvo koje živi u zemljama Blistoka. Postojanje ovakvog armenskog žarišta, koje u ovom graničnom kraju naročito naglašava kontraste jedne razvijene sovjetske republike prema bitno različitom položaju Armena u Turskoj, a zatim podrška SSSR-a oslobodilačkoj borbi Kurda u graničnom tursko-iračko-sirijskom prostoru, predstavljaju ovdje one faktore putem kojih Sovjetski Savez ostvaruje značajni ideološki prestiž kojemu se teško može suprotstaviti.

S druge strane Turska osjeća i granični kontakt s Bugarskom kao nastavak »okruženja« od strane socijalističkih zemalja. Tradicija slavenskog pritiska prema Konstantinopolisu i Istambulu nije zaboravljena ni danas.

Neobično je značajno da i Grčku, svog blokovskog saveznika, Turska također smatra dijelom »okruženja«. Tradicionalna neprijateljstva ne odnose se samo na doba turskog osvajanja Balkanskog poluotoka nego još više na događaje poslije I svjetskog rata vezane uz pokušaje okupacije zapadnih dijelova Turske i izmjenu grčko-turskog stanovništva. Pored toga, niz grčkih otoka nalazi se u neposrednoj blizini Turske obale, često od nje udaljen ne mnogo više od desetak km. Od otoka Limnos ispred Dardanela pa do Rodosa na jugu neposredno ispred turske obale nalazi se neprekinuti niz grčkih otoka, što Turska smatra bitnim nedostatkom u strateškom smislu

Na jugoistoku Turska se smatra okružena Arapskim svijetom koji sve više teži politici nesvrstavanja i koji prijatelje sve više nalazi na onoj strani kojoj su težnje za mirom zaista pravi izraz njezine politike. Turska — zemlja koja pripada čak dvama paktovima (NATO, CENTO), graniči sa Sirijom, najznačajnijim saveznikom UAR. Turska smatra da su ovakvi direktni granični kontakti, ili blizina s politički najjasnije opredijeljenim arapskim državama, za nju izrazito nepovoljna. *Navedeno ukazuje da ovako »okružena« Turska ima samo jednu slobodnu fasadu — to je južna obala između Rodosa i Iskenderuna. Međutim, ispred te se obale nalazi Cipar, što u velikoj mjeri objašnjava ne samo značenje njegovog geopolitičkog položaja nego i natovske aspiracije. U koliko bi otok pripao Grčkoj, »okruženje« bi se oko Turske potpuno zatvorilo. Budući da povratak na kolonijalni status više nije moguć, Turskoj jedino može odgovarati priključenje otoka ili barem njegovo uključivanje u NATO pakt.*

Prostorne i geografske karakteristike Atlantskog pakta predstavljaju značajne aspekte koje je nužno uočiti prilikom promatranja ove organizacije. Unatoč promjenljivosti međunarodnih odnosa, odnosa snaga i novih oružja, neke prostorne i geografske značajke zadržavaju trajno značenje.

GEOPOLITICAL CHARACTERISTICS OF THE NATO MILITARY ALLIANCE

Summary

In the contemporary conditions of armed peace and the balance of fear military pacts have special importance in the framework of global and regional strategy. Hence the political, economic and strategic aspects of military alliances are to be necessarily brought into connection also with the importance of some spatial and geographical factors generally.

In the article the author considers the mentioned problems in the framework of several totalities expressing firstly those components which point to the relations of the forces of the countries of the NATO and the Warsaw Alliance. Then it has been specially considered the importance and the greatness of territories and the depth of the field of war; as well as the question of the territorial discontinuity of the NATO, and specially after the retirement of France from the military alliance. For the European security it is important where »neutral« countries are situated as well as their positional orientation together with their border contacts; all these features are important in the valuation of this tampon zone. From the political and geostrategical point of view those areas are very delicate where there are direct border contacts of both military systems. For continental strategy of definite importance are also big European rivers (Volga, Danube); these considerations the author continues with the analysis of other relevant natural features. At

the NATO are emphasized, as well as corresponding advantages and defaults for what they always keep accounts about contemporary military-political situation in the world defined by the policy of the presence of »containments«, »moving bases«, »surroundings«, by relations between continental and maritime power, of heartland and rimland, etc.

The author pays special attention to the importance of the Mediterranean, and a short passage considers also some features of the geopolitical position of Yugoslavia.

Spatial and geographic characteristics of the NATO Alliance represent important aspects which are important to be surveyed before analyzing the organization.

In spite of changes in international relations, relations of powers and new armaments, some spatial and geographical characteristics contain permanent importance.

(Translated by S. Paleček)